

יעקב גשר

תפילין בנוסח מסויים לבן עדה אחרת

רקע.

א. השיטות בצורת הפרשיות הפתוחות והסתומות.

ב. מסקנה.

ג. התפילין המצויות בצבא.

רקע

נושא זה מהווה שאלה מעשית יומיומית על כל המשתמע ממנה. דיני תפילין מתפרסים על כמה וכמה סימנים בשלחן ערוך, בהם אנו מוצאים הבדלים רבים בין הפסיקה הספרדית והאשכנזית. עם כל זה, אפשר לומר שיש 'מפורסמות' בהבדלים אלו, וישנן שאר מחלוקות ושינויים שהם בגדר 'דקדוקי מצווה' בעלמא, ואינם מעכבים לבני עדה אחת או אחרת. במאמרינו זה נעסוק באחת ה'מפורסמות' האלה, והוא עניין הפסק הפרשה שבין שתי הפרשיות האחרונות של תפילין, פרשת "שמע" ופרשת "ויהיה אם שמע".¹ טרם ניגש לסוגיא עצמה ונרד לפרטי הדינים, יש להבהיר כי כל הפוסקים קבעו פה אחד² שבאופן עקרוני כל הכתבים כשרים לכל העדות, ואין השינויים שביניהם אלא עניין של מנהג אבותיהם בידיהם; אף האריז"ל גילה לנו שלכל השינויים שבין כתב לכתב יש לזה טעם ושורש על פי הסוד.

א. השיטות בצורת הפרשיות הפתוחות והסתומות

ספר התורה כתוב בצורה מחולקת לפסקאות פסקאות. המונח ההלכתי לפיסוק שבין פיסקה לפיסקה, או בין פרשה לפרשה, הוא 'הפסק פרשה'. יש רק שני סוגים של 'הפסק פרשה', אחד עושה את הפרשה שאחרי ההפסק 'פרשה פתוחה' והשני עושה את הפרשה הבאה 'פרשה סתומה'. הפשט הרגיל בענין זה הוא שבפרשה סתומה יש שייכות כלשהי לפרשה הקודמת (מעניין לעניין באותו עניין), ופרשה פתוחה בד"כ מסמנת תחילת נושא חדש. פרשיות תפילין ומזוזות מחולקת אף הן לפרשות פתוחות וסתומות - ע"פ הצורה בה אותן פרשות מופיעות במקורן, דהיינו בספר התורה.

נחלקו הרא"ש והרמב"ם איך צריכה להיראות פרשה פתוחה וסתומה.² מחלוקתם היא בכל פריט סת"ם - בספרי תורה, תפילין, מזוזות, ואפילו מגילות אסתר. אך בעוד ובספרי תורה ובמגילה יש פתרון פשוט לצאת מידי ספק - אפשר לסדר את הכתיבה כך שתמיד יהיה מקום לעשות כדעת שניהם. זה מה שנהוג לעשות כיום, וזה מה שרואים

¹ מרן החיד"א נחשב ליחיד בכל הדורות שסבר שכל כתב פסול לעדה האחרת, ורבו החולקים עליו בפירוש וגם אלה שפסקו להקל בלי להזכיר את דבריו. דברי החיד"א מובאים בשערי תשובה או"ח לו אות א.

² אפשר לראות את כל צדדי דעת הרא"ש והרמב"ם מסודר ומוסבר בבאר היטב או"ח סימן לב ס"ק נג.

מכיוון שלא היה אפשר לעשות שלום בין שתי שיטות הענקים - הרא"ש והרמב"ם במקרה זה, פסק לנו מרן השלחן ערוך (או"ח סימן לב סעיף לו) ש"העיקר כדעת הרמב"ם"⁴ וכדעתו יש לכתוב את הפרשייה האחרונה בתפילין. וכן נהגו דורות של יהודים בכל ארצות גלותם. עד שעלה פתרון חדש בלב 'בעל הט"ז'. הט"ז היה הראשון להעלות אפשרות לעשות כדברי הרא"ש והרמב"ם גם בתפילין. החידוש של הט"ז נראה כך בפרשת "והיה אם שמע":

אאאאאאאאאאאאאאאאאאאאאאאא	אאאאאאאאאאאאאאאאאאאאאאאא
אאאאאאאאאאאאאאאאאאאאאאאא	אאאאאאאאאאאאאאאאאאאאאאאא
אאאאאאאאאאאאאאאאאאאאאאאא	אאאאאאאאאאאאאאאאאאאאאאאא
אאאאאאאאאאאאאאאאאאאאאאאא	אאאאאאאא

יסוד חידושו של הט"ז הוא שיש מושג של הצטרפות הרווח שבסוף "שמע" עם הרווח בתחילת "והיה אם שמע". משאירים רווח פחות מתשע אותיות קטנות בשני המקומות, אך מספיק שביחד הרווח יהיה לפחות כתשע אותיות קטנות. ובאמת הרבה הסבירו בדעת הרא"ש שהוא סובר שיש "צירוף" אך קשה להוכיח שגם הרמב"ם היה מסכים לדבר הזה. בדבר חידושו של הט"ז נחלקו גדולי האחרונים: הספרדים סוברים שמי שעושה כך הפסיד את הרמב"ם ואת הרא"ש והתפילין פסולות.⁵ המשנה ברורה⁶ (סימן לב ס"ק קסד מהמילים 'ובט"ז המציא', ובביאור"ל ד"ה 'לדעת הרמב"ם'). מביא הרבה אחרונים מגדולי אשכנז שהסכימו לשיטת הט"ז, וגם קצת שהתנגדו לו, אך הוא מכריע שלרוב הפוסקים היפוטטי מועיל ומרוויחים באמת את כל הדעות. בין הרבנים האשכנזים היום די מוסכם הדבר ששתי האפשרויות - הרמב"ם והט"ז - טובות כאחד.

בין סופרים אשכנזים היום רוב גדול של אלה המשתייכים לחוג הליטאי כותבים כשיטת הט"ז, שכן הסכים איתו הגר"א, וגם חלק מסופרים חסידיים. רוב הסופרים החסידיים וכל הסופרים בחסידות חב"ד כותבים כשיטת הרמב"ם, שכן האדמו"ר הזקן מחב"ד בעל 'שלחן ערוך הרבי' התנגד לשיטת הט"ז. יותר חשוב מכל החשבונות האלה, רוב ככל האשכנזים אין להם מושג איך הסופר כתב להם תפילין שהם מניחים.

ב. מסקנה.

העולה מכל הנ"ל: ספרדי שבא להניח תפילין של חברו האשכנזי מכניס את עצמו לספק גדול אם הוא יצא ידי חובה או בירך ברכה לבטלה. רק במלוא אחד משני תנאים אפשר לו להניח תפילין של אשכנזי: או שבדרך מקרה יודע החבר בוודאות שהפרשיות שבתפילין שלו - לא כתובות לפי שיטת הט"ז, או שמדובר בחב"דניק שיש לו תפילין ממקור חב"די אותנטי.⁷

⁴ ברוח הכרעה זו בקצת קהילות בחו"ל לא היו מקפידים לעשות תמיד כהרא"ש והרמב"ם בספרי תורה - אם היה קושי לסדר את השורות להיות כדעת כולם הניחו את הרא"ש ועשו כהרמב"ם שההלכה כמותו

⁵ אני אישית ראיתי שלושה פסקים כתובים בשאלה זאת מאת עמודי ההוראה הספרדיים של דורנו: הראשלי"צ הרב עובדיה יוסף שליט"א, הראשלי"צ הרב מרדכי אליהו שליט"א, ומרן ראש הישיבה הרב נאמ"ן מזוז שליט"א, וכולם אסרו לספרדי להניח תפילין הכתובות לפי שיטת הט"ז.

⁶ סימן לב ס"ק קסד מהמילים 'ובט"ז המציא', ובביה"ל במקום ד"ה 'לדעת הרמב"ם'.

⁷ לא מבית חב"ד, מפני שהם מוכרים גם תפילין שאינם חב"דיות.

ג. התפילין המצוינות בצבא

הנכנס בשערי בית הכנסת הצבאי עשוי לפגוש שם שלשה סוגי תפילין. א) תפילין אזרחיות שנתרמו לצה"ל או נשכחו בבסיס צה"ל וכתוצאה מכך נהפכו לרכוש כלל ציבור המתפללים⁸. ב) תפילין קטנות מאד⁹ עם צבע מבריק ביותר. ג) תפילין מבהמה דקה בגודל רגיל, בדרך כלל בתוך נרתיק זית או קטיפה צבאיים.

בקשר לסוג הראשון, נכונים כל הדברים שכתבנו לעיל. מכיון שאלו 'תפילין אזרחיות' לכל דבר שנתגלגלו לצבא. הסוג השני מקומן בגניזה. אלו תפילין שנקנו לפני 15 שנה ויותר, לרוב עם פרשיות הכתובות על קלף משוח. בבדיקה מדגמית שערכתי לפני כשנה וחצי, נמצאו עשר מתוך עשר תפילין פסולות, בגלל היות הקלף 'משוח' והכתב שבור.

הסוג השלישי הוא מה שהצבא רכש וממשיך לרכוש בתקופה האחרונה. בכל התפילין הללו, הפרשיות כתובות לפי שיטת הרמב"ם, גם בכתב אשכנזי, ולכן הם כשרים בין לאשכנזים ובין לספרדים.

⁸ קביעה זו היא עובדתית, לא הלכתית.

⁹ אורך צלע הריבוע למעלה לא עולה על 3 ס"מ ובדרך כלל יותר קרוב ל-2.5 ס"מ